

GYARMATI GYÖNGYI

Az oral history kézikönyve *

Az *oral history*, amely a történelmi tudás tartalmát a történelmi érdeklődés horizontjának kitágításával módosítja, az 1970-es évekre sokoldalúan megalapozott kutatási területté vált. A hagyományos dokumentumokkal dolgozó történészek kritikai észrevételeivel szemben azóta számos mű született, amely ennek az – önálló kutatási területként is érvényes – módszernek az előnyeit, a történetírásra gyakorolt innovatív hatását emeli ki. Ezek sorába tartozik a *The Oral History Manual* című kiadvány, amely az elméletét, a módszertanát és a használatát érintő kérdésekkel foglalkozik.

Barbara W. Sommer és Mary Kay Quinlan munkája megkísérli áthidalni a szakadékot az elméleti feldolgozások és a gyakorlati kézikönyvek között. Bemutatja, hogy az *oral history* a tudományos érdeklődés mely szintjén fogalmaz meg kihívást a hagyományos, forrásközpontú történészi gyakorlattal szemben. Feltárja az e történelmi kutatási területben rejlő lehetőségeket, az interjúval kapcsolatos tapasztalatokat, valamint bemutatja a megtervezéstől kezdve az átírás és az archiválás kérdésein keresztül az *oral history*-források felhasználása során felmerülő problémákat. Kiemeli e történelmi bizonyítékoknak a hagyományos dokumentumoktól eltérő jellemzőit: a szóbeliséget, a narratív formát, a szubjektivitást, az interjú résztvevői közötti kapcsolatokat.

A szerzőpáros a szóbeli tanúvallomásokra épülő történetírással kapcsolatos több évtizedes tapasztalatok összegyűjtésére törekedett. Az újságíró és *oral history*-kutató Mary Kay Quinlan a Maryland és a Nebraska-Lincoln Egyetem oktatója, szerkesztője az Oral History Társaság *News-*

* Barbara W. SOMMER–Mary KAY QUINLAN: *The Oral History Manual*. Altamira Press, Walnut Creek–Lanham–New York–Oxford, 2002. 149 p.

letter kiadványának, részt vett *oral history*-központok életre hívásában és -kutatások bírálatában. Barbara W. Sommer társadalomtörténészként több mint huszonöt éve foglalkozik a témával. Az Oral History Társaság – amely irányelveket fogalmaz meg azok számára, akik interjúkat készítenek az „elbeszelt történelem” kutatásához – Minnesotai Szervezetének megalapítója, több *oral history*-projekt igazgatója és bírálója.

A gyakorlati kérdésekre fókuszáló szerzők, az élettörténeti interjú megtervezésétől és létrehozásától, az adatelemzésen keresztül, a történeti mű megjelenéséig mutatják be az *oral history* folyamatát. Sokszínűen tárják fel a kutatás során az együttműködő felek között kialakuló kapcsolatok összetettségét, a szóbeli tanúvallomásból születő források gazdagságát, a múlt értelmezésének és ezzel együtt a szóbeli forrásokat felhasználó történetírásnak a szerzteágazó lehetőségeit.

Kiemelik, hogy az *oral history* nem egyszerűen a narrátor elbeszélése, hanem olyan forrás, amely megmutatja egy szemtanúnak (vagy valamely történelmi esemény átélőjének) strukturált, kutatások révén létrehozott kérdéssorra adott válaszait, amelyek egy felvett interjúközegben születnek meg. Így – a történeti források között egyedülálló módon – az eredmény interaktív folyamatból születik, ami egyszerre jelenthet előnyt és hátrányt. Az élettörténeti interjú során olyan emléktanyag jön létre, amelyet a történész is aktívan alakít. Az emlékezés nem magától indul el, hanem válaszként a történész kérdéseire, s a továbbiakban is a kérdező és a közlő diskurzusa szab neki kisebb-nagyobb mértékben határt és irányt. Ketten teremtik tehát az elbeszélést, de a történeti diskurzus ellenőrzése mindvégig a történész kezében van. Ő válogatja ki az embereket, akiket meghallgat, ő formálja a tanúvallomásokat kérdéseivel és a válaszokra adott reakcióival. Ő adja meg az anyag végső, publikált formáját, összefüggéseit és értelmezését. Nem csupán felfedi a forrásokat, hanem részben teremti is azokat. Természetesen a narrátorok szerepe szintén meghatározó, hiszen a meghallgatott emberek saját történetfelfogásuk és értékrendszerük szerint megszűrte, leülepedett élettörténetükkel olyan információkat árulhatnak el a történésznek, amelyekhez ő semmilyen más forrásból nem juthatna hozzá. Mindezek miatt elengedhetetlen – mint azt a szerzők már az előszóban jelzik –, hogy az interjú elkészítésekor, illetve kivitelezésekor minden egyes lépés dokumentálva legyen. Azért, hogy akik a jövőben használni fogják információit, ismerjék és megértsék azokat a körülményeket, amelyekben az interjú született, s ezáltal befolyásolták tartalmát.

A szerzők részletesen bemutatják az *oral history*-kutatások menetét, a megtervezéstől az interjúk feldolgozásáig. Ez teszi a könyvet az olvasó

számára átláthatóvá és rendszerezetté. A tematikusan felépített fejezetekben a kutatás egy-egy fázisát elemzik, kiemelve az abban felmerülő részproblémákat, legfontosabb kérdéseket. A fejezetek végén található aprólékos jegyzetapparátus segíti a felhasználó tájékozódását az egyes témákra vonatkozó szakirodalomban. A könyv egészére jellemző szemléletesség és precizitás a gazdag mellékletben is megmutatkozik. Benne a szerzők különböző formanyomtatványokkal nyújtanak mintát az *oral history*-kutatás tervezésére, a narrátor beleegyező nyilatkozatára, az életrajzi adatait tartalmazó adatlapra, az interjúalanyokkal egyeztetett találkozásokat rögzítő táblázatra, a megbeszélte interjúról a narrátornak küldött visszaigazoló levélre, illetve a kutatás végeztével eljuttatott köszönő formulára, az interjú átírására a magnószalagról, majd értékelésére. A könyv végén az *oral history*-kutatásokban előforduló leggyakoribb szakkifejezésekből összeállított értelmező szótár található, amely a név- és szójegyzékkel együtt a mű még jobb megértését szolgálja. Az *oral history* módszertana iránt érdeklődőknek további nagy segítséget nyújt a széles körű annotált bibliográfia, amely a könyvészeti adatok mellett az egyes kiadványok rövid ismertetését is tartalmazza.

A kötet legjobb fejezetei azok, amelyek a kutatás megszervezéséről, a jogi és etikai kérdésekről, az interjú előkészítéséről és a technikát érintő gyakorlati tanácsokról szólnak. A *kutatás áttekintése és megtervezése* címet viselő kezdő fejezetben Barbara W. Sommer és Mary Kay Quinlan az *oral history*-kutatás kétirányú céljaként jelöli meg az első kézből származó információk gyűjtését és elérhetővé tételét más kutatók számára. Ily módon a szóbeli hagyományok visszanyerik rangjukat, s ezzel mintegy „új ablakot nyitnak a múltra”: ha e forrásokat beemeljük a történetírásba, azzal kitágítjuk a történettudomány horizontját. Ha egy-egy témát több oldalról kutatunk, lehetőségünk nyílik rá, hogy a történetbe ágyazott jelentés számos rétegét felfedjük, illetve belelássunk abba, az emberek miként értelmezték múltjukat és abban betöltött szerepüket. Az *oral history* erőssége a szerzők szerint az, hogy közvetlenséget visz a múlt tanulmányozásába, és szubjektív árnyalatokat tár fel. Említést tesznek az élettörténeti interjúk egyéb felhasználásáról is, például arról, hogy a gerontológia régóta alkalmazza terápiás eszközként ennek módszerét a ki-rekesztettséggel és depresszióval küzdő időseknél. Részletesen tárgyalják a kutatás megtervezésének lépéseit: a célok, a kutatási terület gondos körülhatárolását (amit az úgynevezett küldetési nyilatkozatban kell rögzíteni), a kutatásban részt vevők (koordinátorok, interjúkészítők, átírók) körének meghatározását, a felszerelés kiválasztását, a kutatás költségvetésének kidolgozását, az időkeret meghatározását, az esetleges szpon-

zorok, tanácsadók kiválasztását és egy úgynevezett nyilvánossági terv létrehozását, amely a kutatás létezéséről ad hírt. A következőkben magának a kutatásnak a lépéseit ismertetik a háttérkutatás megszervezésétől, a témáról készítendő vázlat (és ez alapján az interjúkérdések) megírásán át a potenciális narrátorok felkutatásáig, az interjú kivitelezéséig, illetve az összegyűjtött anyagok feldolgozásáig.

Sommer és Quinlan a kutatással kapcsolatos jogi és etikai szempontokkal foglalkozó fejezetben (*Jogi és etikai kérdések*) az Oral History Társaság Értékelési útmutatója alapján sorra veszi az *oral history*-kutatókat kötő erkölcsi és jogi szabályozásokat. Felhívják a figyelmet például arra, hogy az interjúkészítőnek kötelessége a narrátort teljes mértékben tájékoztatni a kutatásról, beleértve az eredmények felhasználását is. Ismertetik, hogy a narrátor által kitöltött bejegyző nyilatkozatnak, illetve a kézjeggyel hitelesített jogi nyilatkozatnak milyen fontos információkat kell tartalmaznia. A kutatók figyelmébe ajánlják *Az oral history és a törvény* című – John A. Neuenschwarder által írott – művet, amely a szerzői jogok kérdéskörében segíti az eligazodást.

A rögzítés technikája című fejezetben – a rögzítőeszközök rövid történeti áttekintése után – az interjúkhoz elengedhetetlen technikai felszerelések kiválasztásához adnak bőségesen javaslatokat. Az interjúkészítéssel foglalkozó fejezetekben (*Felkészülés az interjúra, Az interjú helye, Az interjú*) a szerzők ráirányítják a figyelmet arra, hogy az *oral history* intellektuális és szakmai kihívás a történészek számára. Az interjúk készítéséhez ugyanis új készségeket kell elsajátítaniuk, és más tudományágak – szociológia, antropológia, pszichológia és nyelvészet – eredményeire kell hagyatkozniuk, hogy jobban megérthessék, miként épülnek fel az emlékezet narratívái. E kihívás talán legmarkánsabb aspektusa, hogy az *oral history* a közlő és a kérdező közötti aktív emberi kapcsolaton alapul, ami számos módon alakíthatja át a történetírás gyakorlatát. A narrátor nem egyszerűen felidézi a múltat, hanem össze is kapcsolja azt saját interpretációjával, s így maga is történésszé válik. A szerzők elképzelhetetlennek tartják, hogy az interjúkészítést pusztán technikák és szabályok adott készletére redukálják, ezért lelkiismeretesen összegzik az előkészületre, a megfelelő légkör kialakítására, a figyelmes hallgatásra, a kérdések megfogalmazására, a szünetekre és a helyes kérdezői magatartásra vonatkozó gyakorlati tanácsaikat. Nyomatékosítják a spontán kérdések és az elkalandozó válaszok fontosságát, megvilágító erejét. Szót ejtenek az interjúkészítőkre különös hatást gyakorló jelenség, a traumatikus emlékezés vizsgálatáról, illetve annak nehézségeiről, hogyan lehet az átélt eseményeket szavakban megfogal-

mazni. Felhívják a figyelmet arra, hogy bizonyos körülmények között a hétköznapi szavak jelentése megváltozik.

A *Feldolgozás és óvatosság* című fejezetben a szerzők az összegyűjtött anyagok rendszerezésének és feldolgozásának módszerei mellett a felhasználhatóság kérdéskörét tárgyalják. Reflektálnak a szóbeli evidenciák megbízhatóságára vonatkozó észrevételekre is. Hangsúlyozzák, hogy a keletkezett forrásokat ellenőrizni kell a hagyományos bizonyítékok tükrében. Ezen kívül bemutatják, hogy a kvantitatív módszerek milyen módon erősíthetik az *oral history*-interjúkon alapuló történetírói általánosítások érvényességét. Rávilágítanak arra, miként őrizhetők meg és hogyan mutathatók be a szóbeli tanúvallomások a szélesebb közönségnek, illetve milyen hatással lehet a válogatás és a szerkesztés folyamata magukra a történeti bizonyítékokra. Kiemelik, hogy a hallható forrást láthatóvá tevő átírás elkerülhetetlenül változtatással, interpretációval és bizonyos információk elvesztésével jár együtt. A beszéd hagyományos kísérőelemei – a beszédsebesség, a tónus, a hangerő és a hanglejtés –, amelyeket a leírt szöveg nem tud visszaadni, mind árulkodnak az elbeszélő esetleges érintettségéről, a felidézett eseményekhez fűződő kötődéséről vagy azok háritásáról. Így a tanúvallomás narratív jellege miatt fontos az elbeszélő szövegszerkezet, a narratívum elemzése is.

Végezetül a szerzőpáros – *Az oral history támogatói* című zárófejezetben – azokat a szervezeteket, társaságokat veszi sorra, amelyek támogatják az *oral history*-kutatásokat, segítik a szponzorok keresését, és lehetőséget adnak az eredmények közzétételére. Közülük is kiemelik az Oral History Társaság szerepét, amelyet a szóbeli források e módszerét felhasználó különböző tudományterületek képviselői hoztak létre, ezzel is bizonyítva az *oral history* interdiszciplináris jellegét.

Összegzőképpen elmondható, hogy *Az oral history kézikönyve* a téma iránt érdeklődőknek és az élettörténeti interjúk aktív készítőinek egyaránt értékes forrásul szolgálhat azzal, hogy bemutatja e kutatási módszer hatékony tervezési folyamatát, az interjúkészítést, a feldolgozást. Tekintettel arra, hogy – örvendetes módon – Magyarországon is egyre többen élnek az ilyen lehetőségekkel, érdemes lenne a kötet általános érvényű részeit magyar fordításban is kiadni. Az utolsó fejezetben ismertetett szervezeti megoldások alapján pedig az arra illetékes tudományos intézmények, szervezetek vezetőinek kellene végiggondolniuk, milyen lehetőségek vannak egy – a honi feltételekhez igazodó – hasonló infrastruktúra kiépítésére.